

บรรณาธิการกลาง

พรมแดนของวิธีวิทยา วิธีวิทยาที่พรมแดน

จักรกริช สังขมณี

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สังคมศาสตร์เป็นศาสตร์ซึ่งมักจะสะท้อนย้อนคิดถึงวิธีวิทยา (methodology) ของการศึกษาของตนเองอยู่เสมอ การสะท้อนย้อนคิดในเชิงวิธีวิทยาที่ว่านี้ ปรากฏให้เห็นไม่เพียงแคในระดับวิธีวิจัย (method) หากแต่รวมไปถึงการพิจารณาการจัดวางแนวคิด (conceptualization) และการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (paradigmatic repositioning) ของการศึกษา ซึ่งในที่นี่รวมไปถึงเรื่องของญาณวิทยาและภววิทยาของ “สิ่ง” ที่สังคมศาสตร์นั้นศึกษาด้วย ในความเป็นจริงแล้ว อาจกล่าวได้ว่า ทั้งระเบียบวิธี แนวคิด และกระบวนทัศน์ของการศึกษาวิจัยนั้น เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก และในทางกลับกัน อาจกล่าวได้ว่า ทั้งสามสิ่งล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลต่อกันเอง และต่อการกำหนด “พรมแดน” ของความรู้ความเข้าใจต่อสังคมของสรรพสิ่งที่อยู่รายรอบตัวเราเป็นอย่างมากด้วยเช่นกัน *วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา* ฉบับนี้หยิบยกประเด็นของวิธีวิทยาและพรมแดนความรู้ขึ้นมาเป็นข้อสนใจหลัก และมุ่งทำความเข้าใจว่าการปรับเปลี่ยนวิธีวิทยาในการศึกษาทางสังคมศาสตร์นั้น จะช่วยขยายพรมแดนทางความรู้ให้กับเราได้อย่างไรบ้าง

นอกจากวิธีวิทยากับการทำความเข้าใจพรมแดนทางความรู้แล้ว ในวารสารฉบับนี้ เรายังสนใจวิธีวิทยากับการทำความเข้าใจการประกอบสร้างของพรมแดนทางสังคมการเมืองด้วย โลกสมัยใหม่ที่เรอาศัยอยู่นี้เป็นโลกที่ถูกตัดแบ่งออกเป็นส่วนๆ ให้มีลักษณะที่แยกออกจากกัน มีการจัดแบ่งประเภทในลักษณะต่างๆ เพื่อการทำความเข้าใจและควบคุมจัดการที่ง่ายมากขึ้น การตัดแบ่งและจัดประเภทนี้เกิดขึ้นในแทบทุกปริมณฑลของชีวิต ไม่ว่าจะบนพื้นที่กายภาพ พื้นที่การเมือง เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม ไปจนถึงพื้นที่ทางความรู้ ความคิด อุดมการณ์ สัญญา การรับรู้ และพื้นที่เสมือนจริงต่างๆ แม้ว่า บรูโน ลาตูร์ (Bruno Latour) จะแย้งว่าเราไม่เคยดำรงอยู่ในโลกสมัยใหม่อย่างแท้จริง ในแง่ที่ว่าโลกสมัยใหม่นั้นไม่เคยประสบความสำเร็จในการสร้างเส้นแบ่งและจัดการการจัดประเภทที่รัดกุมตายตัวได้ (Latour 1993) แต่กระนั้น เราก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าท่ามกลางการทำงานของสภาวะสมัยใหม่ที่ยังไม่ประสบความสำเร็จดีนั้น โลกของการสร้างเส้นแบ่ง เขตแดน และการจัดประเภทนั้นได้เข้ามามีส่วนอย่างมากในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างเรากับคนอื่น กับสรรพสิ่งต่างๆ และส่งผลต่อการรับรู้ ความเข้าใจ และการสร้างอัตลักษณ์ของเราเองไม่มากนัก

เช่นนั้นแล้ว ดูเหมือนว่าข้อเสนอลาตุร์จะไม่ใช่ข้อเสนอที่ผิดเพี้ยนไปจากโลกความเป็นจริงนัก นั่นก็คือว่า อภิมหาโครงการของสภาวะสมัยใหม่นั้นไม่เคยประสบความสำเร็จอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในการสร้างเส้นแบ่งของสิ่งต่างๆ และจัดประเภทสิ่งเหล่านั้นไว้ภายใต้ขอบเขตของกล่องบรรจุที่ปิดตายและมีป้ายชื่อระบุไว้อย่างชัดเจน อาณาบริเวณและการควบคุมของรัฐบาลไม่เคยดำรงอยู่โดยปราศจากการแทรกซึมและรื้อว้าไหล วัฒนธรรมหนึ่งใดไม่เคยดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยวโดยปราศจากอิทธิพลของวัฒนธรรมอื่น ความรู้ก็ไม่เคยถูกแบ่งออกเป็นศาสตร์ต่างๆ อย่างชัดเจนตายตัว อย่างน้อยก็ในวิถีปฏิบัติที่มักจะละเลยและบกพร่องต่อแนวทางการแสวงหาความรู้ที่มีกรอบกติกาที่แข็งทื่อและน่าเบื่อหน่าย โลกสมัยใหม่ที่เราดำรงอยู่นี้ประกอบไปด้วยการสร้างเส้นแบ่งและการจัดประเภทที่มากมายก็จริง แต่ก็เพื่อว่าเส้นแบ่งและการจัดประเภทเหล่านั้นจะได้ถูกขีดคร่อม ข้ามผ่าน และทำให้พร่าเลือนไป การสร้างเส้นแบ่งและการต่อรองรับเปลี่ยนนั้นเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นควบคู่กันไปไม่จบสิ้น ในแง่หนึ่งมันอาจจะเป็นคู่ปฏิบัติที่วิภาษต่อกันอยู่เสมอ แต่ในอีกแง่หนึ่งมันก็เป็นสองสิ่งที่ยังดำรงอยู่คู่กันและส่งเสริมกันในกระบวนการประกอบชิ้นใหม่ของสภาวะสมัยใหม่ ที่มีเส้นเขตแดนเป็นหนึ่งในเครื่องมือสำคัญของการนิยามความมีตัวตนของสิ่งต่างๆ แม้ว่าเส้นเขตแดนอาจเป็นสิ่งที่มืออยู่จริง แต่มันก็ไม่เคยดำรงอยู่อย่างสถิต หากแต่สามารถปรับเปลี่ยนได้ ขึ้นอยู่กับบริบทความสัมพันธ์ และมืองค์ประกอบที่แตกต่างกันในความเป็นเขตแดนของสิ่งต่างๆ ความพร่าเลือนและการมีพลวัตของมันนั้นทำให้เราต้องหันกลับมาพิจารณาเขตแดนเสียใหม่ ไม่ใช่ในฐานะเส้นสายที่แคบเล็กและไร้คุณสมบัติในตัวมันเอง หากแต่เป็นพื้นที่ที่มืมหา มีแก่นแกนและสภาวะการดำรงอยู่ที่หลากหลาย อันเป็นผลมาจากการผสมผสานของสิ่งต่างๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นพรหมแดนที่เลื่อนไหล และไม่ได้มีลักษณะภายในที่เป็นหนึ่งเดียวเสมอไป

พรมแดนของวิธีวิทยา

วิธีวิทยาในการศึกษาทางสังคมศาสตร์นั้นก็เหมือนชุดเครื่องมือที่จะใช้ในการศึกษาทำความเข้าใจสังคมที่อยู่รอบตัวเรา ในชุดเครื่องมือนี้มักจะประกอบไปด้วยเครื่องมือต่างๆ ที่แตกต่างกันออกไป เครื่องมือบางประเภทใช้ในการแกะงัดคัดง้าง เปิดให้เห็นสภาพภายใน

ของสังคม เครื่องมือบางประเภทใช้ในการฉายแสงทำให้ภาพสังคมนั้นปรากฏเห็นชัดมากขึ้น เครื่องมือบางประเภทใช้วัดระดับและชี้ให้เห็นถึงสถานภาพบางประการ และเครื่องมือบางประเภทก็ใช้เพื่อการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์หรือนิยามลักษณะการดำรงอยู่ทางสังคมในรูปแบบใหม่ๆ

วิถีวิทยาคือการนำเครื่องมือวิจัยประเภทต่างๆ มาจัดวางและปรับใช้ให้เข้ากันเพื่อ บรรลุเป้าประสงค์ของการทำงานวิจัยหนึ่งๆ การที่นักวิจัยมีเครื่องมืออยู่ในมืออย่างจำกัด ก็อาจส่งผลให้ความสามารถและการขยายขอบเขตการวิจัยนั้นทำได้เพียงระดับหนึ่ง เท่านั้น การศึกษาในห้องเรียนว่าด้วยวิถีวิทยาของการวิจัยและการออกแบบระเบียบวิธีวิจัย ในช่วงของการวางแผนการวิจัยนั้น มีประโยชน์ในแง่ของการเปิดโอกาสให้นักวิจัยสามารถ เรียนรู้การใช้เครื่องมือวิจัยต่างๆ ได้อย่างคล่องแคล่ว และรู้เท่าทันข้อจำกัดของเครื่องมือ ประเภทต่างๆ ก่อนการใช้งานจริงในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม บ่อยครั้งที่การทำงานวิจัยโดยเฉพาะ การทำงานวิจัยในสนามที่มีความซับซ้อนและมีเงื่อนไขต่างๆ มากมายที่ยากต่อการควบคุม จัดการ นักวิจัยจำนวนมากต้องหาวิธีในการคิดค้น ดัดแปลง ปรับแต่งเครื่องมือวิจัยที่ตนเอง มีอยู่นั้นให้เหมาะสมกับสภาพของพื้นที่และความสัมพันธ์ในสนามของการวิจัยด้วย

การศึกษาทางสังคมศาสตร์ในประเทศไทยเท่าที่ผ่านมายังให้ความสำคัญกับ ประเด็นของการจัดวาง รื้อสร้าง และปรับเปลี่ยนวิถีวิจัยในสนามค่อนข้างจำกัด แม้ว่า นักวิจัยทางสังคมจะตระหนักถึงการสะท้อนย้อนคิดเชิงวิถีวิทยาอยู่เสมอ แต่กระนั้น การนำเสนอและอภิปรายการปรับเปลี่ยนเชิงวิถีวิทยาก็มักจะซ่อนอยู่ภายใต้ชอกหลิบ หรือเป็นฉากหลังของความรู้ มากกว่าจะเป็นประเด็นหรือหัวใจของการนำเสนอในตัว มันเอง กล่าวอีกอย่างก็คือว่า การอภิปรายการศึกษาทางสังคมศาสตร์ส่วนใหญ่ นั้น มักมุ่งไปที่การนำเสนอข้อค้นพบจากสนาม การอภิปรายเชิงแนวคิดทฤษฎี และการ สร้างข้อถกเถียงกับงานที่มีมาก่อนหน้านี้ มากกว่าการนำเสนอการเคลื่อนไหวของทักษะ และความสัมพันธ์ของนักวิจัยในสนาม ตลอดจนการเลือกสรรและดัดแปลงเครื่องมือ วิจัยของนักวิจัยเอง ในแง่นี้ วิถีวิทยาของการวิจัยนั้นจึงมักถูกผลักให้เป็น “ชายขอบ” ของการสังเคราะห์ความรู้ทางสังคม บ่อยครั้งที่วิถีวิทยาของการวิจัยนั้นจะได้รับการ หยิบยกขึ้นมาเป็นหัวใจของการถกเถียงอภิปราย และสร้างความรู้ความเข้าใจใหม่ๆ ให้กับ ประเด็นต่างๆ ในแวดวงการศึกษาสังคมศาสตร์อย่างจริงจัง

ผู้เขียนบทความในวารสารฉบับนี้เห็นพ้องต้องกันว่า ในขณะที่การอภิปรายเกี่ยวกับวิธีวิทยานั้นถูกผลักดันให้กลายเป็น “ขายขอบ” ของความรู้ทางสังคมศาสตร์ แต่กระนั้น วิธีวิทยาก็มิได้ปราศจากความสำคัญและไร้ซึ่งอำนาจในการกำหนดความเป็นไปของความรู้ที่เรา มี ในทางกลับกัน หากพิจารณาให้ดีจะพบว่า วิธีวิทยานั้นทำหน้าที่เป็น “ขายแดน” ของ ปริมาณพลของความรู้ที่มีนัยสำคัญ กล่าวในแง่ก็คือว่า วิธีวิทยานั้นทำหน้าที่เป็นปราการ เป็นช่องทาง และเป็นเสมือนหน้าต่างของการเปิดโลกความเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ ของ ผู้วิจัย เครื่องมือวิจัยหนึ่งๆ นั้น ทำหน้าที่คัดกรอง เปิดช่อง และเอื้อต่อการไหลเวียนของข้อมูล ความรู้ การรับรู้แบบหนึ่ง แต่ในขณะเดียวกัน มันก็ทำหน้าที่ปิดกั้น สร้างกำแพง และควบคุม การรับรู้ การทำความเข้าใจ และการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับสิ่งต่างๆ ในสนามด้วย อาณาบริเวณของความรู้ที่เราสร้างขึ้นมานั้นถูกจำกัดขอบเขตและตีกรอบด้วยวิธีวิทยาที่เรา ใช้ ดังนั้น การผลิตสร้าง ปรับเปลี่ยน และค้นหาวิธีวิทยาใหม่ๆ ก็ช่วยให้เราข้ามพ้นข้อจำกัด ของการวิจัย และสามารถเปิดพื้นที่พรมแดนทางความรู้ใหม่ๆ ให้กับเราได้อย่างมากมาย ด้วยเช่นกัน

การขยับขยาย ปรับเปลี่ยน และค้นหาวิธีวิทยาของผู้วิจัยเมื่อต้องเผชิญกับความท้าทายต่างๆ ในสนามนั้นนำมาซึ่งพื้นที่ของการต่อรอง การนิยามใหม่ และการจัดวาง เครื่องมือเครื่องใช้ในการจัดการความรู้ที่นำมาซึ่งการขยายอาณาบริเวณของความรู้มากขึ้น พื้นที่ทางความรู้และความสัมพันธ์ที่ขยับขยายออกไปนี้ มักเป็นพื้นที่สีเทาที่แต่เดิมเคย มีเส้นเขตแดนอย่างใดอย่างหนึ่งขีดคั่นเอาไว้ การก้าวข้ามหรือการทำให้เส้นแบ่งระหว่าง “คนนอก” กับ “คนใน” พร่าเลือน การปฏิบัติการวิจัยในสนามอันทำให้มาตรฐานจริยธรรม การวิจัยที่เคยเข้าใจและยึดถือกันถูกตั้งคำถาม การเดินรอยตามวัตถุสิ่งของและมองสิ่งเหล่านั้นในฐานะตัวแสดงทางสังคมการเมืองที่ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่มนุษย์ผู้ปฏิบัติการ และการหันไปสนใจการไหลเวียนของสิ่งต่างๆ ที่เข้ามาและออกไปจากอาณาบริเวณ มากกว่า จะสนใจอาณาบริเวณในฐานะพื้นที่ที่เป็นหัวใจของการควบคุมจัดการ ตัวอย่างเหล่านี้เป็น เพียงพรมแดนของวิธีวิทยาใหม่ๆ ที่อุบัติขึ้นจากการปรับเปลี่ยนวิธีวิทยาของการศึกษาสังคม ที่พรมแดน ซึ่งท้ายที่สุดแล้ว นำมาซึ่งการสร้างอาณาบริเวณใหม่ๆ ให้กับพรมแดนทางความรู้ที่จำกัดของผู้วิจัยนั่นเอง

วิธีวิทยาที่พรมแดน

บทความส่วนใหญ่ในวารสารฉบับนี้เลือกใช้พื้นที่พรมแดนแบบต่างๆ ในการเป็นจุดเริ่มต้นของการทำความเข้าใจข้อจำกัดและความท้าทายของการขยายพรมแดนวิธีวิทยาและพรมแดนความรู้ ในบทความที่ผู้อ่านจะได้อ่านต่อไปนั้น บางบทความอภิปรายความสำคัญของเส้นเขตแดนรัฐชาติ และผลของการขีดเส้นแบ่งทางการเมืองซึ่งส่งผลต่อการจัดการพื้นที่ในหลากหลายรูปแบบ เขตแดนที่รัฐจัดการนี้ไม่เพียงแต่กำหนดกฎเกณฑ์ของอาณาบริเวณและอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนของรัฐชาติเท่านั้น หากแต่ได้ส่งผลกระทบต่อรูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางสังคม อุดมการณ์และอัตลักษณ์ ตลอดจนกระบวนการสร้างความเป็นเขาและเราให้แตกต่างกันด้วย แน่นอนว่า พื้นที่ชายแดนของรัฐชาติเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีที่จะนำเราไปสู่การทำความเข้าใจในเชิงแนวคิดที่มากขึ้นต่อผลของการขีดเส้นพรมแดนทางการเมือง ที่ในภายหลังไม่เพียงแต่เป็นพรมแดนบนพื้นที่ทางกายภาพเท่านั้น หากแต่ได้กลายมาเป็นพรมแดนที่ครอบคลุมปริณทลความสัมพันธ์อื่นๆ ทางสังคมในวงกว้างต่อไปอีกด้วย

แม้ว่าบทความส่วนใหญ่จะมุ่งทำความเข้าใจพรมแดนของวิธีวิทยาจากบริบทของพรมแดนรัฐชาติ แต่กระนั้น การพิจารณาพรมแดนของบทความในวารสารฉบับนี้ก็ขยับขยายไปไกลกว่าการจำกัดปฏิบัติการของการขีดเส้นและแบ่งประเภทโดยรัฐเท่านั้น ยังมีพรมแดนและเส้นเขตแดนอีกมากมายซึ่งดำรงอยู่และทำงานในสังคมสมัยใหม่ของเรา นี้ เส้นแบ่งและการจัดประเภทนั้นกระทำขึ้นโดยตัวแสดงที่หลากหลาย และเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา นอกเหนือจากรัฐแล้ว ผู้เขียนบทความยังชี้ให้เห็นปฏิบัติการของกลุ่มทางสังคมวัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ เพศสภาพ วัตถุ ระบบการไหลเวียน และมาตรฐานของจริยธรรมในฐานะที่เป็นบริบทของการกำหนดพรมแดนของวิธีวิทยาของผู้วิจัยอีกด้วย

ในการทำความเข้าใจสถานะที่หลากหลายของพรมแดนและเขตแดนนี้ งาน *Theory of the Border* ของโทมัส เนล (Thomas Nail) ดูเหมือนจะเป็นงานเขียนเชิงทฤษฎีว่าด้วยการศึกษาความเป็นชายแดนที่สำคัญสำหรับผู้เขียนแล้ว กล่าวได้ว่าให้ภาพเชิงแนวคิดในการอธิบายแนวทางการศึกษาได้ดีที่สุดเล่มหนึ่ง (Nail 2016) สำหรับเนลแล้ว เราไม่ได้อยู่บนโลกที่ก้าวเข้าสู่ความไร้พรมแดนอย่างที่เคนอิจิ โอเมะ (Kenichi Ohmae) กล่าวอ้าง

(Ohmae 1990; 1995) ระบบเศรษฐกิจโลก อิทธิพลที่มากขึ้นของผู้บริโภค และการบูรณาการของภูมิภาคไม่ได้นำมาสู่การล่มสลายของพรมแดนรัฐชาติ หากแต่ในทางกลับกัน โลกสมัยใหม่ได้ก่อให้เกิดสภาวะการของการก่อรูปที่หลากหลายของเขตแดนประเภทต่างๆ มากขึ้น และไม่จำกัดอยู่แต่เพียงพรมแดนทางการเมืองเท่านั้น เขตแดน พรมแดน และชายแดนที่เกิดขึ้นนี้ครอบคลุมมิติทั้งในเรื่องของอาณาบริเวณ การแบ่งแยกทางการเมือง สิทธิและกฎหมาย พรมแดนการเคลื่อนย้ายของผู้คนและวัตถุ การจัดประเภท และการสร้างกลุ่มก้อนทางสังคม พรมแดนเชิงสัญลักษณ์และอุดมการณ์ ไปจนถึงการจัดการขีดเส้นแบ่งทางเศรษฐกิจใหม่ๆ ที่ซับซ้อนและยากต่อการจัดการโดยตัวแสดงหนึ่งใดมากขึ้น การเคลื่อนย้ายต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมล้วนแล้วแต่ประกอบไปด้วย—และเป็นผลมาจาก—การแบ่งแยกและจัดประเภทแทบทั้งสิ้น แม้ว่างานการศึกษาในช่วงที่ผ่านมาจะให้ความสำคัญมากขึ้นกับปรากฏการณ์อย่างโลกาภิวัตน์และการเคลื่อนย้าย (ดู Bauman 1998 และ Faist 2013) แต่กระนั้น ปรากฏการณ์เหล่านี้ก็ไม่ได้ทำให้เส้นแบ่งต่างๆ ในสังคมลดน้อยลงไปเลย ในทางกลับกัน เรากลับเห็นสิ่งที่ซันโดร เมซซาดรา (Sandro Mezzadra) และเบรทท์ เนย์ลสัน (Brett Neilson) เรียกว่าเป็นการแตกตัว/แพร่กระจายของการแบ่งแยก (the multiplication/proliferation of borders; [Mezzadra and Neilson 2013]) มากขึ้นทุกที

ท่ามกลางความซับซ้อนที่เกิดขึ้นนี้ โธมัส เนลเสนอว่าชายแดนควรได้รับการทำความเข้าใจใหม่ในลักษณะที่เอื้อให้ความหลากหลายและการไหลของมันปรากฏเด่นชัดมากขึ้น แน่ใจว่าท่ามกลางพลวัตของชายแดนที่เกิดขึ้นใหม่นี้ ชายแดนที่หลากหลายเหล่านั้นก็ยังมีลักษณะบางอย่างร่วมกันอยู่ ลักษณะสำคัญของชายแดนที่ว่าก็คือ การที่ชายแดนนั้นเป็นกระบวนการของการแบ่งแยกทางสังคม ชายแดนยังคงทำหน้าที่ในการนิยาม จัดสรร กีดกัน และสร้างความเป็นสมาชิกกับตัวแสดงต่างๆ ในสังคมอยู่ แต่กระนั้น มันก็มีแง่มุมบางประการที่ทำให้เราต้องกลับมาพิจารณาชายแดนอย่างใกล้ชิดมากขึ้น เนลเสนอแง่มุม 4 ประการ ที่ผู้เขียนคิดว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาความรู้ความเข้าใจเชิงวิวิธวิทยา ซึ่งจะได้อภิปรายต่อไปผ่านกรณีศึกษาต่างๆ ในวารสารฉบับนี้

ประการแรก *ชายแดนนั้นอยู่ใน-ระหว่าง (in between)* เราไม่สามารถลดทอนการมองชายแดนลงเหลือเพียงแค่การเป็นเส้นแบ่งอาณาบริเวณของรัฐแบบง่ายๆ ได้อีกต่อไป ด้วยเหตุผลที่ว่า ในเชิงประวัติศาสตร์แล้ว การแบ่งแยกทางสังคมนั้นเกิดขึ้นก่อนที่จะมีการแบ่งแยกทางการเมืองหรือการเกิดขึ้นของรัฐเสียด้วยซ้ำ การแบ่งแยกของกลุ่มทางวัฒนธรรมนั้นเกิดขึ้นมานานแล้วก่อนการเกิดขึ้นของพรมแดนรัฐเสียอีก ในแง่นี้ ความเป็นชายแดนจึงเป็นตัวกำหนดรัฐหรือสร้างหน่วยทางสังคมต่างๆ ขึ้นมา หากใช้รัฐหรือหน่วยทางสังคมที่สร้างชายแดนขึ้นมา ในที่นี้ชายแดนไม่จำเป็นต้องเป็นส่วนหนึ่งของรัฐหรือหน่วยทางสังคมเสมอไป ในหลายกรณี ชายแดนนั้นดำรงอยู่ “ระหว่าง” รัฐ และระหว่างกลุ่มทางสังคมต่างๆ และกลายเป็นพื้นที่ที่สามซึ่งไม่ได้ถูกสลับให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของรัฐหรือหน่วยทางสังคมหนึ่งใดอย่างแนบสนิท แม้ว่าเส้นเขตแดนนั้นจะแคบบางสักแค่ไหน หรือแม้ว่าเราจะไม่สามารถมองเห็นเส้นแบ่งทางสังคมต่างๆ ได้โดยง่าย แต่นั่นก็ได้หมายความว่าความเป็นชายแดนนั้นไม่มีอยู่จริง หรือกลายเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่มันขีดคั่นแบ่งแยก ดังนั้น พื้นที่แคบๆ ที่แทบจะไม่เป็นที่ปรากฏเห็นชัดระหว่างหน่วยทางสังคมการเมืองนั้นก็มีความสำคัญในตัวของมันเอง นอกจากนี้ แม้แต่ภายในรัฐและหน่วยทางสังคมเองก็ไม่ได้มีคุณลักษณะที่เหมือนกันเป็นเนื้อเดียวเสียทั้งหมด มันมีการแบ่งแยกที่เกิดขึ้น “ภายใน” หน่วยของรัฐและกลุ่มทางสังคมอยู่เสมอ ชายแดนจึงเป็นสิ่งที่มีความลักษณะ “ใน-ระหว่าง” (in-betweenness) ที่ต้องการการศึกษาทำความเข้าใจในตัวมันเองด้วย

ชายแดนนั้นเคลื่อนไหว (in motion) ข้อนี้เห็นจะเป็นสิ่งที่พอจะรับรู้เข้าใจได้ไม่ยากนัก ชายแดนนั้นแม้ว่าในบางครั้งจะถูกทำให้เชื่อว่ามีลักษณะที่มั่นคงตายตัวและได้รับการตกลงจัดการอย่างเป็นระบบชัดเจนดีแล้ว แต่ในความเป็นจริงนั้น กระบวนการของการแบ่งแยกมักจะเป็นกระบวนการที่มีพลวัต มีการปรับเปลี่ยน ต่อรอง หลีกเลี้ยง และรุกคืบอยู่เสมอ แต่กระนั้น ชายแดนก็ไม่ควรถูกศึกษาในแง่ของการเคลื่อนไหวเพียงเพราะว่าผู้คนสินค้า วัฒนธรรม หรือสิ่งต่างๆ นั้นเคลื่อนย้ายข้ามเขตแดนไปมา หรือว่าเพราะเขตแดนนั้นมีความโปร่งที่เอื้อต่อการเคลื่อนผ่านของสิ่งต่างๆ ได้เท่านั้น นั่นก็เพราะว่าในบางมิติ ชายแดนก็เคลื่อนตัวหรือปรับเปลี่ยนได้โดยตัวมันเอง พรมแดนทางธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ชายฝั่ง หรือพรมแดนทางสังคมนั้นก็ไม่เคยมีใครควบคุมจัดการให้คงที่คงตัวอยู่ได้

เสมอไป นอกจากนี้แล้ว ชายแดนเองก็มักจะถูกจัดการให้มีการขยับขยาย เปลี่ยนที่ และมีรูปแบบการขีดคั่นที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทและความสัมพันธ์ ชายแดนของรัฐนั้นไม่ใช่แต่เส้นเขตแดนที่ได้รับการสถาปนาแล้วเท่านั้น หากแต่ในบางเวลาที่ย้ายตัวออกมาเป็นจุดตรวจที่ห่างออกมาจากเส้นเขตแดนเป็นระยะทางหลายกิโลเมตร ดังนั้น ชายแดนจึงไม่เคยมีลักษณะที่หยุดนิ่งตายตัว การศึกษาชายแดนจึงต้องระมัดระวังการมองชายแดนอย่างยึดติด และการทำมันให้กลายเป็นสถาบันหรือหมุดหมายที่ไม่อาจเคลื่อนย้ายได้

นอกจากนี้ ชายแดนยังเป็นกระบวนการของการไหลเวียน (*a process of circulation*) นั่นก็คือว่า ชายแดนนั้นไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่การคัดกรองแบ่งแยก (*inclusion/exclusion*) อย่างที่เรามักจะเข้าใจกัน แต่จะเหมาะสมกว่าหากจะพิจารณาชายแดนในฐานะของการเป็นกระบวนการของการไหลเวียนของสิ่งต่างๆ หากผู้อ่านจำได้ว่าชายแดนนั้นมีลักษณะของการเป็นสิ่งที่อยู่ใน-ระหว่าง และมักเคลื่อนไหวไปมาอยู่เสมอ ดังนั้น ชายแดนจึงปรากฏอยู่ที่ทั้งบริเวณชายขอบ และภายในของรัฐและหน่วยทางสังคมต่างๆ อยู่เสมอ ด้วยเหตุที่ชายแดนมีลักษณะของการแตกตัวและเคลื่อนไหวไปมา มันจึงไม่สามารถทำงานในรูปแบบของการแยกบางสิ่งบางอย่างออก และผนวกรวมบางสิ่งบางอย่างเข้าไว้ได้อย่างง่าย ๆ ในลักษณะของการแบ่งขาวออกจากดำชายแดนสร้างความเป็นพรมแดนให้เกิดขึ้นเสมอ และหลายสิ่งที่ไหลเข้ามาในพื้นที่พรมแดน หรือการที่พื้นที่พรมแดนปรับเปลี่ยนไปมาอยู่ตลอดเวลา ทำให้สิ่งต่างๆ ที่ถูกขีดคั่นนั้นบ่อยครั้งก็คร่อมข้ามและวางซ้อนอยู่บนชายแดนในหลากหลายรูปแบบ ด้วยเหตุนี้ การจัดแบ่งประเภทซึ่งเป็นงานที่เรามักจะมอบให้กับเส้นเขตแดนนั้นจึงไม่เคยได้รับการตอบสนองอย่างสมบูรณ์ ลักษณะที่เกิดขึ้นของสิ่งต่างๆ ที่ปฏิบัติการอยู่บนพื้นที่พรมแดนนั้นจึงมักมีลักษณะผสมหรือพันธุทาง มากกว่าที่จะถูกแบ่งอย่างเด่นชัดด้วยเทคโนโลยีแห่งอำนาจของเส้นเขตแดน หลายครั้งชายแดนไม่ได้สร้างชั่วคราวข้ามหรือการแบ่งออกเป็นสอง (*bifurcation*) แต่มันสร้างกระบวนการของการไหลเวียนและไหลวน (*re-circulation*) ของการแบ่งแยกให้เกิดขึ้นไม่สิ้นสุดต่างหาก

ประเด็นสุดท้าย ชายแดนไม่ควรถูกลดทอนลงเหลือเพียงแค่การเป็นพื้นที่เท่านั้น (*not reducible to space*) หรือในอีกแง่หนึ่ง ชายแดนไม่ควรถูกมองว่าเป็นผลมาจากกระบวนการจัดการเชิงพื้นที่บนระนาบความสัมพันธ์เชิงเดียว แต่ในทางกลับกัน การจัดการ

เชิงพื้นที่ต่างหากที่เป็นผลมาจากการจัดการผ่านการสร้างเส้นเขตแดน พรมแดน และความเป็นชายแดนในรูปแบบต่างๆ และนำมาซึ่งการไหลเวียนของสิ่งต่างๆ ในลักษณะที่แตกต่างกันออกไปท่ามกลางพลวัตและการเลื่อนไหลของชายแดนหลากหลายมิติ กระบวนการประกอบสร้างชายแดนนี้เกิดขึ้นไม่เพียงบนพื้นที่ทางกายภาพอย่างพื้นที่อาณาบริเวณของรัฐเท่านั้น หากแต่ดำรงอยู่ท่ามกลางความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม การรับรู้ การให้ความหมาย และความสัมพันธ์ในเชิงวัตถุและไม่ใช่วัตถุด้วย เช่นนี้แล้ว เราจึงควรมองความเป็นชายแดนหรือพรมแดนให้ไกลไปกว่าเรื่องของพื้นที่ และมองชายแดนว่ามีลักษณะและองค์ประกอบอื่นๆ ที่ประกอบกันเข้าเป็นบรรทัดฐานของการแบ่งแยก ข้อเสนอดังกล่าวนี้มีความสำคัญมากต่อการกลับมาสะท้อนย้อนคิดและทำความเข้าใจถึงวิธีวิทยาของการศึกษาพรมแดน นั่นก็เพราะว่าหากพรมแดนและชายแดนไม่ได้เป็นเพียงเส้นสายที่วาดไปบนพื้นที่แล้ว พรมแดนนั้นควรจะมีลักษณะหน้าตาอย่างไร ประกอบด้วยอะไรบ้าง และเราจะแสวงหาวิธีวิทยาที่จะมาทำความเข้าใจพรมแดนในมิติใหม่ๆ ที่ว่านี้ได้อย่างไร

สู่วิธีวิทยาของการศึกษา “สิ่งนั้น” ของพรมแดน

แอนดรูว์ แอบบอทท์ (Andrew Abbott) นักสังคมวิทยาความรู้สำนักชิคาโก เสนอว่าสังคมหนึ่งๆ เกิดขึ้นมาได้ก็จากการที่ผู้คนในสังคมนั้นหยิบจับเลือกใช้สิ่งต่างๆ มาเป็นเครื่องมือในการขีดค้นหรือสร้างเส้นแบ่งระหว่างสมาชิกในสังคมให้แยกส่วนออกจากกัน จนเกิดเป็นชุมชนหรือสังคมย่อยๆ ขึ้น ซึ่งในภายหลัง สังคมเหล่านั้นอาจจะค่อยๆ แสวงหาความคล้ายคลึงหรือก่อร่างสร้างลักษณะร่วมกันอื่นๆ ขึ้นมา จนในที่สุดสมาชิกและหน่วยสังคมที่แยกออกจากกันนั้นก็พัฒนาความแตกต่างระหว่างกันออกไปมากขึ้นจนมีอัตลักษณ์ของสังคมที่ชัดเจน (Abbott 2001) ในที่นี้ เขตแดนจึงเป็นตัวสร้างหน่วยทางสังคม ทำให้สมาชิกก่อรูปสังคมของพวกเขาขึ้นมาได้ หากใช้หน่วยทางสังคมที่มีอยู่ก่อน แล้วสร้างเขตแดนขึ้นมาล้อมตัวเองและแบ่งแยกคนอื่นออกจากตนเองแต่อย่างไร

ข้อเสนอของแอบบอทท์นี้ท้าทายความคิดและความเข้าใจโดยเฉพาะต่อการศึกษาชายแดน ที่มักจะสมานทานการดำรงอยู่ของหน่วยทางสังคมที่มีอยู่แล้ว เช่น ชาติ กลุ่มชาติพันธุ์ ชนชั้น/กลุ่มทางเศรษฐกิจ เมื่อเป็นเช่นนี้ ความสนใจของนักวิจัยก็จะมุ่งไปที่เส้น

เขตแดนหรือพรมแดนที่หน่วยทางสังคมเหล่านั้นสร้างขึ้นมาเพื่อแบ่งแยกคนอื่นออกจากตัวเอง หรือปกป้องปริมณฑลทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของตนเองเพื่อไม่ให้ผู้อื่นเข้ามาแทรกแซงหรือใช้ประโยชน์ได้ การศึกษาในรูปแบบนี้เป็นที่คุ้นเคยกันอย่างมาก และข้อค้นพบมักจะมุ่งไปที่การทำความเข้าใจว่าหน่วยทางสังคมหนึ่งได้นั้นสร้างและจัดการเขตแดน/พรมแดนของพวกเขาอย่างไร การศึกษาในลักษณะนี้แอบบอทท์เรียกว่าเป็นการศึกษา “เขตแดนของสิ่งนั้น” (boundaries of things) ที่ซึ่งเขตแดนเป็นส่วนหนึ่งของ “สิ่งนั้น” ซึ่งก็อาจจะหมายถึงรัฐใดรัฐหนึ่ง หรือกลุ่มทางสังคมหนึ่งใดก็ได้ ในที่นี้ เขตแดนเป็นเครื่องมือทางอำนาจของ “สิ่งนั้น” ที่จะจัดการและปรับเปลี่ยนให้ทำงานเพื่อตอบสนองการดำรงอยู่ของมัน การเปลี่ยนแปลงของเขตแดน/พรมแดนนั้นจึงเป็นไปโดยอาณัติและทรัพยากรขององค์อธิปัตย์หรือสมาชิกของสิ่งนั้นนั่นเอง

แต่ดังที่ได้อภิปรายข้อเสนอของเนลมาก่อนหน้านี้อแล้วว่า เขตแดน/พรมแดนนั้นไม่ได้เป็นเพียงเส้นกรอบที่ถูกสร้างขึ้นมาล้อมรอบพื้นที่หรือกลุ่มทางสังคมทางการเมืองอย่างเดียว แต่มันมีลักษณะของการดำรงอยู่ทั้งแบบใน-ระหว่าง มีการเคลื่อนไหวในตัวมันเอง มีการไหลเวียนของสิ่งต่างๆ ผ่านและอยู่ภายใน ตลอดจนว่าเขตแดนและพรมแดนนั้นไม่อาจลดทอนลงเหลือเพียงแค่เรื่องของพื้นที่ได้เท่านั้น แต่กินความไปถึงสภาวะของการดำรงอยู่ในรูปแบบอื่นๆ ด้วย ดังนั้น การให้ความสนใจเขตแดนและพรมแดนในฐานะของส่วนหนึ่งของหน่วยทางสังคม และเป็นสิ่งซึ่งไร้คุณสมบัติในตัวมันเองนั้น ดูเหมือนจะเป็นข้อเสนอที่ละเลยความซับซ้อนและความสำคัญของเขตแดนในฐานะตัวแสดงซึ่งสร้างหน่วยทางสังคมขึ้นมาอยู่พอสมควร

เช่นนี้แล้วแอบบอทท์เสนอให้เราหันมาสนใจสิ่งที่เขาเรียกว่าเป็น “สิ่งนั้น” ของพรมแดน (things of boundaries) นั่นก็คือ การพิจารณาเข้าไปในตัวเขตแดนหรือพรมแดนเองว่าประกอบขึ้นมาจากอะไร หรือว่าอะไรคือคุณสมบัติของเขตแดน/พรมแดนนั้นๆ ในที่นี้เขตแดนและพรมแดนจึงมีตัวตนในตัวมันเอง มีธรรมชาติการดำรงอยู่ของมัน และองค์ประกอบของ “สิ่ง” ต่างๆ ที่มาก่อรูปขึ้นเป็นเขตแดนหรือพรมแดนนั้นก็สมควรถูกละเลย เพราะสิ่งต่างๆ เหล่านั้นทำให้พรมแดนและเขตแดนแต่ละแบบมีลักษณะที่ไม่เหมือนกัน และนำมาซึ่งหน่วยทางสังคมการเมืองที่มันสร้างขึ้นมานั้นมีความแตกต่างกันออกไป

ด้วย การศึกษาความเป็นชายแดนนั้นจึงต้องเริ่มที่เขตแดนและพรหมแดน ไม่ใช่เริ่มต้นที่หน่วยทางสังคมที่เรามักคิดเอาว่าเป็นผู้กำหนดความเป็นไปของพรหมแดน

การกลับมาสนใจ “สิ่งนั้น” (thingness) ของพรหมแดน ทำให้เราต้องคิดถึงวิวิธวิทยาที่สอดคล้องกันไปด้วย พูดอีกอย่างก็คือว่า การทำความเข้าใจว่าเขตแดน/พรหมแดนคืออะไร ประกอบด้วยสิ่งใดบ้าง และก่อรูปและดำรงอยู่ได้อย่างไร จะทำให้เราเข้าใจว่าวิวิธวิทยาแบบใดที่จะสามารถนำมาใช้เพื่อทำความเข้าใจความซับซ้อนและความสัมพันธ์ของเขตแดน/พรหมแดนที่มีต่อหน่วยทางสังคมการเมืองต่างๆ หรือในทางกลับกัน การแสวงหาวิวิธวิทยาใหม่ๆ หรือการประยุกต์วิธีการทำงานวิจัยในสนามของนักวิจัยที่ชายแดน ในบางครั้งก็อาจเปิดเผยให้เราเห็นพรหมแดนในรูปแบบใหม่ๆ ที่มีเนื้อใน มีคุณสมบัติที่เราไม่เคยสนใจมาก่อนก็ได้ วิภาควิธีระหว่าง “พรหมแดนของวิวิธวิทยา” กับ “วิวิธวิทยาที่พรหมแดน” นี้เองที่เป็นประเด็นหลักสำคัญที่บทความแต่ละชิ้นในวารสารฉบับนี้หยิบยกขึ้นมาอภิปราย

บทความของสร้อยมาศ รุ่งมณี ทำความเข้าใจ “ตำแหน่งแห่งที่” (positionality) ในฐานะวิวิธวิทยาของการทำงานวิจัยภาคสนามในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว สร้อยมาศชี้ว่าพื้นที่ชายแดนนั้นเป็นพื้นที่ที่เอื้อต่อการเคลื่อนย้ายของผู้คนโดยเฉพาะแรงงานในภาคการเกษตร การเคลื่อนย้ายที่ว่านี้ไม่ใช่การเคลื่อนย้ายในเชิงกายภาพจากพื้นที่หนึ่งไปสู่อีกพื้นที่หนึ่งเท่านั้น หากแต่การเดินทางข้ามเส้นเขตแดนของแรงงานอพยพนั้นยังนำมาซึ่งการเคลื่อนย้ายในเชิงเศรษฐกิจ กฎหมายและการได้รับความคุ้มครอง ความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม ตลอดจนการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของผู้คนที่อพยพไปในลักษณะที่แตกต่างจากเดิมด้วย การศึกษาพื้นที่ชายแดนซึ่งเต็มไปด้วยการเคลื่อนย้ายหลากหลายมิตินี้ จึงไม่ใช่เพียงการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลง “ตำแหน่งที่ตั้ง” ของผู้คนในเชิงพื้นที่เท่านั้น หากแต่เป็นการเรียนรู้การปรับเปลี่ยน “ตำแหน่งแห่งที่” ของผู้คนเหล่านั้นที่ซ้อนทับกันไปกับตำแหน่งที่ตั้งซึ่งหาบซ้อนอยู่บนพื้นที่พรหมแดนทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมใหม่ๆ ด้วย

สร้อยมาศชี้ว่าการเคลื่อนย้ายในเชิงตำแหน่งแห่งที่นั้นได้สร้างปริมาตรของการปฏิบัติการใหม่ๆ ให้เกิดขึ้น ซึ่งมีความซับซ้อนและปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ นักวิจัยที่ทำงานสนามจะสามารถเข้าถึงข้อมูลและทำความเข้าใจพลวัตของการเคลื่อนย้ายและตำแหน่งแห่งที่ที่เลื่อนไหลดังกล่าวได้ก็ต่อเมื่อเรียนรู้ที่จะปรับเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ของ

ตน เพื่อให้สามารถเข้าไปสู่สนามของการปฏิบัติการของแรงงานอพยพเหล่านั้นได้ การปรับเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่จึงกลายมาเป็นวิธีวิทยาอย่างหนึ่งที่สร์้อยมาคเลือกใช้ และดำเนินคู่ขนานไปกับการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนในพื้นที่ชายแดนที่ไม่หยุดนิ่งตายตัว การเรียนรู้ตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนอื่นดังกล่าวนำมาซึ่งการสะท้อนย้อนคิดถึงพรมแดนวิธีวิทยาของนักวิจัยเอง สร์้อยมาคเสนอไว้อย่างน่าสนใจว่าการศึกษาตำแหน่งแห่งที่นั้น “ชี้ให้เห็นถึงอำนาจ อภิลิทธิ และอคติ หรือโครงสร้างอำนาจที่อยู่แวดล้อมสิ่งที่ทำการวิจัย หรืออาจพิจารณาได้จากความรู้สึกนึกคิด ไม่ใช่แค่เพียงความรู้สึกนึกคิดต่อคนอื่น แต่รวมไปถึงความคาดหวังว่าคนอื่นจะมองเราอย่างไรด้วย”

ในขณะที่สร์้อยมาคมอง “ตำแหน่งแห่งที่” ในฐานะ “สิ่งนั้น” ของพรมแดน ที่ทำหน้าที่ขีดแบ่งอัตลักษณ์และความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยและผู้คนที่ชายแดนออกจากกัน บทความของอรุษา ปัญญาทดแก้ว เลือกที่จะมองวัตถุหรือสินค้าในฐานะที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของการประกอบสร้างของพรมแดนสังคมการค้า ข้อเสนอของอรุษานั้นให้ภาพที่อาจจะเรียกได้ว่าอยู่คนละด้านกับงานของสร์้อยมาค ในแง่ที่ย้ายความสนใจจากสิ่งที่มีความเป็นนามธรรมสูงอย่างตำแหน่งแห่งที่ ไปสู่สิ่งที่เป็นรูปธรรมมองเห็นจับต้องได้ง่ายอย่างวัตถุสิ่งของ ซึ่งในกรณีนี้ก็คือการติดตามการเดินทางของข้าวข้ามพรมแดน ข้าวนั้นแม้ว่าจะเป็ “วัตถุ” ที่ดูเหมือนไร้ซึ่งอำนาจปฏิบัติการ แต่ในความเป็นจริงแล้วกลับเป็นตัวแสดงสำคัญที่ทำให้เราเห็นเส้นแบ่งที่เกิดขึ้นบนพื้นที่การค้าชายแดน ทั้งเส้นแบ่งระหว่างข้าวในฐานะที่เป็น “สิ่ง” ถูกและผิดกฎหมายซึ่งใช้มาตรวัดเชิงกฎหมายเป็นตัวตั้ง และการเป็น “สิ่ง” ที่ “เถื่อน” (illicit) และ “ไม่เถื่อน” (licit) ในฐานะการยอมรับเชิงสังคมของผู้คนที่ชายแดน อรุษาชี้ว่าเมื่อมองผ่านการเดินทางของข้าวข้ามพรมแดนน้ำโขงพบว่า เส้นแบ่งดังกล่าวนั้นเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทเชิงเวลา และเส้นแบ่งที่ว่าก็วางอยู่บนความกำกวมและการต่อรองของตัวแสดงต่างๆ ทั้งในชุมชนท้องถิ่นและข้ามเขตแดนรัฐชาติ พรมแดนของสถานภาพและความชอบธรรมของ “วัตถุ” นั้นพร่าเลือนและเลือนไหลไปตามพื้นที่ เวลา บริบทเชิงการเมืองและมาตรฐานจริยธรรม การเคลื่อนย้ายข้ามเขตแดนของวัตถุสิ่งของนอกสายตาของรัฐไม่ได้นำมาซึ่งการตอกย้ำถึงความปรุโปร่งของเขตแดนทางการเมืองของรัฐเท่านั้น หากแต่ยังให้ภาพของความเป็นการเมืองของสิ่งของ และการปรับเปลี่ยนอาณาบริเวณของ

การให้ความหมายของวัตถุ ที่ไม่ยึดติดกับพื้นที่ทางกายภาพ เวลา และความเป็นสังคม หนึ่งใดแบบตายตัว

เมื่อพรมแดนไม่ใช่เส้นสายที่เฉียบบางและไม่ใช่ปราการที่หิบบัน เราจึงสามารถมองเห็น “สิ่งนั้น” ของพรมแดนซึ่งประกอบไปด้วยการไหลเวียนของสิ่งต่างๆ ที่่วนวายและหลากหลายได้ นี่คือข้อเสนอสำคัญของจิราพร เหล่าเจริญวงศ์ ในบทความของเธอซึ่งศึกษาค่ายผู้ลี้ภัยบริเวณชายแดน ไทย-พม่า จิราพรตั้งข้อสังเกตว่าค่ายผู้ลี้ภัยซึ่งมักถูกพิจารณาในฐานะ “พื้นที่ยกเว้น” นั้นเป็นการมองที่คับแคบ และเป็นการสร้างวาทกรรมว่าด้วยอาณาบริเวณที่วางอยู่บนกรอบการมองของรัฐ ภาพของค่ายผู้ลี้ภัยในลักษณะดังกล่าวจึงมีลักษณะของการควบคุม การกักขังหน่วงเหนี่ยว และดำรงอยู่บนฐานของการอนุญาตจากหน่วยงานและอำนาจของรัฐที่ร่ายล้อมค่ายผู้ลี้ภัยนั้นอยู่ อย่างไรก็ตาม หากเรายืนอยู่หนึ่งๆ ในค่ายผู้ลี้ภัยโดยไม่เคลื่อนย้ายออกไปไหน เราก็อาจจะพบว่า ท่ามกลางการไม่เคลื่อนที่ของเราภายในพื้นที่แห่งนั้น กลับมีสิ่งและตัวแสดงต่างๆ มากมายไหลบ่าหมุนเวียนสลับเปลี่ยนเข้ามาในพื้นที่ที่ค่ายตลอดเวลา การดำรงปริณทลของการเป็นค่ายผู้ลี้ภัยนั้นไม่ใช่เกิดจากรัฐชาติปัดอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แต่ถูกนิยามและสร้างใหม่ผ่านการไหลเวียนของหน่วยงานระหว่างประเทศ สินค้าและอุปกรณ์ดำรงชีพ ข้อมูลความรู้ความคิด เทคโนโลยีการสื่อสาร และกฎเกณฑ์กติกาต่างๆ มากมาย

เช่นนี้แล้ว ค่ายผู้ลี้ภัยจึงเป็นพื้นที่ของการเคลื่อนไหวที่เชื่อมโยงกับเครือข่ายของการไหลเวียนที่กว้างไกลไปมากกว่าพื้นที่ยกเว้น พื้นที่ชายแดน และรัฐชาติ หากแต่เชื่อมโยงกับปฏิบัติการต่างๆ ที่เกิดขึ้นในระดับโลก และกับในพื้นที่อื่นๆ ที่ไกลออกไป ขอบเขตอาณาบริเวณของค่ายผู้ลี้ภัยนั้นจึงเป็นสิ่งที่ต้องถูกตั้งคำถาม หาใช้สิ่งที่เราสามารถยึดตามเอาแบบง่าย ๆ ในฐานะพื้นที่ยกเว้นของรัฐ เพราะหากเรามองเขตแดนของค่ายผ่าน “สิ่งนั้น” ที่ไหลเวียน เราจะพบว่าอาณาบริเวณของการสื่อสารผ่านโครงสร้างพื้นฐานของเทคโนโลยีและการเป็นส่วนหนึ่งของการให้ความช่วยเหลือระหว่างประเทศนั้น ได้หลายปราการของขอบเขตทางการเมือง และเชื่อมโยงชุมชนของผู้อพยพเข้ากับชุมชนอื่นๆ ในพื้นที่เสมือนและพื้นที่ของอุดมการณ์/นโยบายทางการเมืองที่แตกต่างออกไป ค่ายผู้ลี้ภัย—และในความเป็นจริงแล้ว ก็รวมถึงพื้นที่พรมแดนอื่นๆ ด้วย—ควรได้รับการพิจารณาในฐานะกระบวนการหรือ

เครือข่ายของการไหลเวียน ที่ได้สร้างเขตแดนและการจัดแบ่งอาณาบริเวณที่ซ้อนทับกันมากมาย และในหลายต่อหลายครั้ง ความวุ่นวายของการไหลเวียนและการเคลื่อนตัวของพรมแดนที่หลากหลายนี้ ก็นำมาซึ่งความฉงนฉงายและเป็นความวุ่นวายที่สลายตัวอย่างรัฐไม่สนใจจะมอง

พรมแดนนั้นไม่ได้ปรากฏอยู่บนวัตถุสิ่งของและพื้นที่กายภาพเท่านั้น หากแต่ดำรงอยู่บนความสัมพันธ์เชิงชีวมิติและเพศสภาพของบุคคลด้วย ข้อเสนอที่ปรากฏในบทความของพรพรรณ กาญจนาคิววัฒน์ ซึ่งใช้กรอบการศึกษาแนวสตรีนิยมในการทำความเข้าใจบทบาทของผู้หญิงพลัดถิ่นชาวกะเหรี่ยงผ่านการให้ความหมายในงานหัตถกรรมผ้า พรพรรณเสนอว่าพรมแดนของเพศสภาพนั้นสามารถได้รับการจัดการและยับยั้งเข้าสู่ปริมนทลอื่นๆ เช่น การเคลื่อนไหวทางการเมือง การรับรู้เชิงประสบการณ์ และการสั่งสมความรู้ความเข้าใจว่าด้วยอำนาจและอัตลักษณ์บนความสัมพันธ์ที่ถักทอขึ้นมาใหม่ของพื้นที่ชายแดน พื้นที่ชายแดนของภูษาคตินั้นแม้ว่าในแง่หนึ่งจะทำหน้าที่ในการกีดกันกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีภูมิหลังทางวัฒนธรรมร่วมกันให้แยกออกจากกัน และบ่อยครั้งการพลัดถิ่นและการพยายามข้ามเส้นแบ่งทางการเมืองดังกล่าวก็นำมาซึ่งภัยอันตรายที่กระทำต่อการเป็นเพศหญิง อย่างไรก็ตาม ในบทความของพรพรรณนั้น เธอได้ชี้ให้เห็นว่าเพศสภาพมีบทบาทสำคัญในการสร้างปริมนทลความสัมพันธ์ขึ้นมาใหม่ในบริบทข้ามพรมแดนรัฐชาติ เพศสภาพกลายมาเป็น “สิ่งนั้น” ของการสร้างพรมแดนบนฐานของสมาชิกที่ยึดโยงกับความเป็นผู้หญิง พรพรรณนำเสนอให้เห็นว่าการเชื่อมความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเองในพื้นที่ใหม่ การสื่อสารแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่อกันของผู้พลัดถิ่น การไว้นื้อเชื่อใจให้ผู้วิจัยได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการแบ่งปันเรื่องราวชีวิต ตลอดจนการสานสร้างถักทอความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและผู้อื่น ผ่านการถักทองานหัตถกรรมผ้า สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ได้รับการจัดวางอยู่บนอาณาบริเวณที่ปลดปล่อยให้ความเป็นหญิงนั้นได้รับการยอมรับ และแสดงออกทั้งในเชิงวัตถุอย่างการผลิตงานหัตถกรรม และในเชิงการเมืองและการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ในรูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหว

พรมแดนของความเป็นหญิงที่ข้ามพรมแดนที่แข็งกร้าวภายใต้การควบคุมจัดการของรัฐชาตินี้ชี้ให้เห็นว่า การทำความเข้าใจวิถีวิทยาที่มุ่งตอบคำถามเรื่องสตรีนิยมนั้นไม่อาจ

ดำรงอยู่ได้มั่นคงการวิจัยแบบชายเป็นใหญ่ได้ นักวิจัยต้องเลือกใช้พรมแดนใหม่ๆ ที่ช่วยให้เพศสภาพหลากหลายมิติสามารถเปิดเผยพรมแดนความรู้และประสบการณ์ที่กว้างขวางออกไป แต่ในขณะเดียวกัน ก็ต้องระมัดระวังกับกับดักของการใช้เพศภาวะในการสร้างอาณาบริเวณที่ปิดตาย ที่อาจกลายมาเป็นป้อมปราการของวิถีวิทยาในการทำงานวิจัยด้วย

นอกจากเพศสภาพแล้ว อัตลักษณ์ทางศาสนาและความเป็นชาติพันธุ์ก็อาจเป็น “สิ่งนั้น” ที่ผู้คนที่ชายแดนนำมาใช้ในการนิยามเขตแดนความสัมพันธ์ระหว่างกันและกับรัฐในพื้นที่ด้วย งานของสมคร์ กอเซ็ม สำรวจพรมแดนดังกล่าวผ่านวิถีวิทยาของการรับรู้ของผู้คน และทำความเข้าใจว่าการรับรู้ความเป็นชายแดนนั้นเกิดขึ้นมาได้อย่างไร และส่งผลต่อปฏิบัติการที่แสดงออกมาในชีวิตประจำวันของผู้คนที่ชายแดนในลักษณะไหนบ้าง จากงานสนามในพื้นที่ชายแดนและในค่ายผู้ลี้ภัยในจังหวัดตาก สมคร์ชี้ว่าพรมแดนทางศาสนาและความเป็นชาติพันธุ์นั้นมีความอ่อนไหว ซึ่งถูกทำให้ปรับเปลี่ยนได้บนบริบทของการรับรู้ที่เปลี่ยนแปลงไป พรมแดนทางศาสนาและชาติพันธุ์นั้นบางครั้งก็มีความพร่าเลือน และเปิดโอกาสให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของชุมชนสังคมนวัตกรรมที่แตกต่างกันนั้นเกิดขึ้นได้ง่าย แต่ในบางครั้งพรมแดนดังกล่าวก็ถูกทำให้เข้มข้นขึ้นเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการดำรงอยู่ของกลุ่มตน และเบียดขับให้กลุ่มทางสังคมบางกลุ่มกลายเป็นชายขอบและไม่เป็นที่พึงประสงค์ในสายตาของรัฐได้

นอกจากนี้ การขีดเส้นอาณาบริเวณของรัฐให้กับค่ายผู้ลี้ภัยนั้น ในความเป็นจริงแล้ว ก็เป็นเส้นเขตแดนที่แทบจะไร้ความหมาย เมื่อมองผ่านการรับรู้และเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ผู้ลี้ภัยสร้างขึ้นผ่านการรับรู้ร่วมกันบนฐานของชุมชนศาสนาและกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับความเชื่อ การสร้างเครือข่ายชุมชนมุสลิมข้ามพรมแดนนั้นทำให้ค่ายผู้ลี้ภัยไม่ใช่พื้นที่ปิดตายภายใต้อำนาจควบคุมของรัฐ หากแต่กลายมาเป็นพื้นที่เชื่อมโยงและก่อร่างสร้างอาณาบริเวณของชุมชนทางศาสนาใหม่ๆ ที่ไกลออกไป การรับรู้พรมแดนของรัฐจึงมักถูกต่อรองด้วยการรับรู้ที่เชื่อมโยงกับโลกของความเชื่อ แต่ในขณะเดียวกันก็เชื่อมโยงกับโลกของชีวิตประจำวันด้วยเช่นกัน ในกรณีหลังนี้สมคร์ชี้ว่า การรับรู้เกี่ยวกับอำนาจการจัดการพรมแดนของรัฐผ่านบัตรประจำตัว เอกสาร จุดตรวจ และการเรียกรับสินบนของเจ้าหน้าที่นั้น เป็นอาณาบริเวณที่ไม่เคยตายตัว ประสบการณ์ในชีวิตและการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันได้เสริมสร้างความ

รู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการทำงานของพรมแดนทางการเมืองดังกล่าวให้กับผู้ลี้ภัย การรับรู้จึงเป็นเสมือนหัวใจของการทำความเข้าใจ การนิยาม และการจัดการความสัมพันธ์บนพื้นที่ชายแดน ที่ไม่ได้จำกัดอยู่แค่การแบ่งแยกบนพื้นที่กายภาพเท่านั้น

การสะท้อนย้อนคิดถึงวิถีวิทยาของการวิจัยที่ชายแดนนั้นไม่ได้เกิดขึ้นกับอาณาบริเวณและการรับรู้ของผู้คนที่อยู่รอบๆ ตัวนักวิจัยเท่านั้น หากแต่ยังเกิดขึ้นภายในจิตสำนึกและการคิดคำนึงถึงการปฏิบัติการของตัวผู้วิจัยเองด้วย บุครินทร์ เลิศขลิตสกุล ศึกษาเส้นแบ่งที่พรั่นไหวของพรมแดนจริยธรรมของการวิจัย ซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างการทำงานภาคสนามกับชุมชนข้ามแดนบริเวณชายแดนไทยและรัฐฉาน ประเทศพม่า เธอชี้ให้เห็นถึงปฏิบัติการของการทำงานวิจัยในพื้นที่ชายแดนที่ล่อแหลม ที่ซึ่งอำนาจของการจัดการพรมแดนของรัฐนั้นมักถูกท้าทายโดยความเป็นชาติพันธุ์ เครือข่ายการค้า สินค้าผิดกฎหมาย และการย้ายถิ่นของผู้คน บุครินทร์ตั้งคำถามว่านักวิจัยที่เดินทางอยู่บนพหุสนามดังกล่าว และบ่อยครั้งก็ต้องคร่อมข้ามอยู่บนพหุลักษณะของพรมแดนนี้ พึงควรเคารพและจำกัดการทำงานของตนเองอยู่เพียงในอาณาบริเวณที่ตนได้รับอนุญาตหรือไม่ ถ้านักวิจัยต้องถูกจำกัดด้วยกฎเกณฑ์ของรัฐผู้ควบคุมเส้นเขตแดน นักวิจัยจะยังสามารถผลึกอาณาบริเวณของความรู้และข้อมูลจากสนามไปได้ไกลแค่ไหน การฝ่าฝืนระบบคุณค่าเชิงจริยธรรมที่กำกับดูแลเส้นเขตแดนเหล่านี้—ไม่ว่าจะเป็นเขตแดนรัฐชาติ พรมแดนชาติพันธุ์ หรืออาณาบริเวณของการปฏิสัมพันธ์ทางการค้าที่ไม่เปิดเผย—บางครั้งก็มีปัญหา เพราะนำมาซึ่งความเสี่ยง การก่อให้เกิดความขัดแย้งในพื้นที่ และการพ้นจากความคุ้มครองต่างๆ มากมายของนักวิจัยเอง

บุครินทร์ไม่มีคำตอบที่เป็นสูตรสำเร็จตายตัวต่อเส้นแบ่งจริยธรรมที่พรั่นไหวบนพรมแดนที่เลื่อนไหลนี้ แต่เธอเชื่อว่าตัวผู้วิจัยเองนั้น เมื่อเจออุปสรรคก็พยายามปรับเปลี่ยนแนวทาง รวมทั้งตำแหน่งแห่งที่ของตนเองเพื่อให้เข้ากับสถานการณ์อยู่เสมอ เธอมองการทำงานของตนเองบนสนามของพรมแดนที่หลากหลายนั้นในฐานะ “นักกิจกรรมตามสถานการณ์” ตามแนวทางของนักมานุษยวิทยา จอร์จ อี. มาร์คัส (George E. Marcus) และตามข้อเสนอของพอล ราบินาว (Paul Rabinow) ที่มองการลงพื้นที่ภาคสนามไปในลักษณะวิชาชีวะระหว่างการสะท้อนตัวตนและความฉับพลันทันด่วนที่เกิดขึ้นบนพรมแดนที่ไม่เคยหยุดนิ่งนั่นเอง (Marcus 1995; Rabinow 2007 [1977])

ความพร่าเลือนของพรมแดนจริยธรรมการวิจัยนั้นในบางครั้งก็อาจถูกทำให้เด่นชัดขึ้น และกลายมาเป็นเส้นแบ่งที่นักวิจัยจำเป็นต้องตัดสินใจที่จะจัดวางวิธีวิทยาของการทำงานวิจัยเพื่อตอบโจทย์บางอย่างทางสังคม เรากำลังพูดถึงความเป็นการเมืองของการวิจัยและการวิจัยในบริบทการเมืองของการพัฒนาข้ามพรมแดน ที่ซึ่งจริยธรรมการวิจัยถูกแบ่งออกเป็นสองแพ่งอย่างชัดเจน กนกวรรณ มะโนรมย์ ทำความเข้าใจทางสองแพ่งของจริยธรรมการวิจัยดังกล่าวโดยเชื่อมโยงกับประเด็นเรื่องความเป็นธรรมในบริบทการเมืองของการสร้างเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำในประเทศลาว เช่นเดียวกับงานของนุศรินทร์ที่ยกเอาประเด็นเรื่องจริยธรรมการวิจัยขึ้นมาพิจารณาในฐานะที่เป็น “สิ่งนั้น” ของพรมแดนที่นักวิจัยพึงพิจารณาว่าควรเข้าไปหรือไม่ กนกวรรณชี้ให้เห็นว่าความเป็นการเมืองนั้นปรากฏไม่เพียงแต่ในอาณาบริเวณของชาติ อย่งในกรณีการสร้างเขื่อนในประเทศลาวนั้น ซึ่งการให้สิทธิให้เสียงของผู้หญิงและคนชายขอบในเรื่องของผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ นั้นยังมีข้อจำกัดอยู่อย่างมาก หากแต่การเมืองยังปรากฏอยู่ในปริมนทลของความรู้ ที่ซึ่งการศึกษาวิจัยและการเสนอข้อมูลของผลกระทบนั้นถูกครอบงำโดยวาทกรรมของธนาคารโลกและการให้ข้อมูลแต่เพียงฝ่ายเดียวของรัฐบาลและบริษัทผู้ลงทุน ในแง่นี้การเมืองได้เข้าไปนิยามขอบเขตของความรู้และการนำความรู้ไปปฏิบัติในโครงการพัฒนา ในฐานะนักวิจัย การทลายกำแพงความรู้ที่ถูกปิดกั้นด้วยความเป็นการเมืองว่าด้วยความมั่นคงของรัฐนี้จึงเป็นความท้าทายที่สำคัญของนักวิจัย

ในการทลายกำแพงการเมืองดังกล่าว กนกวรรณเลือกที่ปรับใช้วิธีวิทยาที่เธอเรียกว่า ‘จรรยาวิธี’ ซึ่งเปิดโอกาสให้นักวิจัยสามารถท่องเที่ยวไปในพื้นที่ทางความรู้ใหม่ๆ และใช้ช่องทางลดรัฐในการนำเสียงของคนที่เคยถูกกีดกันออกจากปริมนทลของความรู้และการตัดสินใจเชิงนโยบายให้ได้รับการแสดงออกมากขึ้น ในที่นี้ความเป็นการเมืองที่เข้มข้นนั้นได้สร้างเส้นเขตแดนที่เด่นชัดขึ้น ทั้งในแง่ของการจัดวางความรู้เพื่อการพัฒนาโครงการของรัฐ ซึ่งแบ่งเส้นชัดเจนระหว่างความรู้ของผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งก็คือบรรดาที่ปรึกษาด้านการสร้างเขื่อนและความรู้ของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการดังกล่าวแต่กลับไม่ได้รับการรับฟังอย่างที่ควรจะเป็น และในแง่ของการเลือกวางตำแหน่งหรือขีดเส้นการทำงานของนักวิจัยในการสร้างความรู้ นักวิจัยต้องเลือกระหว่างทางสองแพ่งของจริยธรรมการวิจัย และอาจจำเป็น

ต้องใช้วิธีการวิจัยที่ไม่เปิดเผยตัวตนบ้าง ไม่เป็นทางการบ้าง แต่ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างความรู้ที่ถูกต้องขึ้นมาตอบโต้ในสนามการเมืองของการพัฒนานั่นเอง

เมื่อพิจารณา “สิ่งนั้น” ที่หลากหลายของพรมแดนผ่านบทความข้างต้น คำถามใหญ่ที่เกิดขึ้นก็คือว่า เช่นนั้นแล้วเขตแดนของรัฐชาติยังคงมีความสำคัญอยู่หรือไม่ อย่างไร ท่ามกลางการก่อตัวขึ้นของพรมแดนใหม่ๆ ที่หลากหลายและมีพลวัตนี้ บทความรับเชิญของ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี ได้ชวนให้เราค้นหาคำตอบให้กับคำถามที่ว่านี้ แต่กระนั้นการตอบคำถามข้างต้นก็ไม่ใช่เรื่องง่าย หากแต่ต้องทำความเข้าใจบริบทการเปลี่ยนแปลงของความเป็นรัฐชาติ และความชอบธรรมในทางภววิทยาของรัฐสมัยใหม่ที่ปรับเปลี่ยนไป ท่ามกลางการเมืองของการสร้างพรมแดนใหม่ๆ ที่รัฐและองค์อธิปัตย์ไม่ได้มีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาด และเป็นพรมแดนที่วางอยู่บนฐานของการเคลื่อนย้ายมากกว่าการยึดโยงอยู่กับพื้นที่อาณาบริเวณในแบบเดิม ปิ่นแก้วเสนอให้เราลองการดำรงอยู่ของพรมแดนรัฐชาติผ่านความสัมพันธ์เชิงวิภาษกับการเคลื่อนย้าย และกับปฏิบัติการของตัวแสดงอื่นๆ ที่เคลื่อนที่ข้ามพรมแดนรัฐชาติอยู่เสมอ ผลจากความสัมพันธ์เชิงวิภาษดังกล่าวนี้ได้ออกให้เกิดพรมแดนที่กระจัดกระจายไม่เป็นหนึ่งเดียว มีความกำกวมไม่จำกัดอยู่แค่การแบ่งออกเป็นสอง และเกิดขึ้นบนระนาบความสัมพันธ์ที่ซ้อนทับกันในหลายปริมณฑล หัวใจของการทำความเข้าใจพรมแดนในลักษณะใหม่ๆ นี้ไม่ใช่การมองความสัมพันธ์เชิงเดียวแบบง่าย ๆ หรือมุ่งเป้าไปที่การสูญสลายของพรมแดนรัฐชาติแบบสุดโต่ง หากแต่ต้องพิจารณาสิ่งที่ ปิ่นแก้วเรียกว่า “วิภาษวิธีของการสร้างเส้นแบ่ง และการสลายการแบ่งแยก” ที่ยังคงดำเนินไปไม่มีวันจบสิ้น ณ ที่นี้เอง ที่การศึกษาพรมแดนในรูปแบบใหม่ๆ นั้น จึงเป็นการกลับมาสะท้อนย้อนคิดถึงพรมแดนของวิถีวิทยาของเราเองด้วยในเวลาเดียวกัน นี่คือการสัมพันธ์เชิงวิภาษระหว่าง “พรมแดนของวิถีวิทยา” กับ “วิถีวิทยาที่พรมแดน” ที่บทความในวารสารฉบับนี้มุ่งสำรวจนั่นเอง

อนึ่ง ขอกล่าวถึงที่มาที่ไปของบทความในวารสารฉบับนี้สักเล็กน้อย บทความทั้งหมดยกเว้นบทความของอาจารย์จิราพร เหล่าเจริญวงศ์ และอาจารย์กนกวรรณ มะโนรัมย์ ล้วนแล้วแต่เป็นบทความที่นำเสนอในเวที “Methodologies in the Borderland Studies: Case studies

in Burma/Myanmar-Thailand and Laos-Thailand Borderlands” ในการประชุมวิชาการนานาชาติด้านไทยศึกษา (International Conference on Thai Studies) ครั้งที่ 12 ซึ่งจัดขึ้นในช่วงเดือนเมษายน ค.ศ. 2014 ณ มหาวิทยาลัยซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลีย เวทีนำเสนอบทความในครั้งนั้นมีอาจารย์บุศรินทร์ เลิศขวลิตสกุล เป็นผู้รวบรวมบทความ และมีอาจารย์ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี และผู้เขียนร่วมเป็นผู้อภิปราย ภายหลังจากการนำเสนอในคราวนั้น ผู้นำเสนอบทความได้ร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกันเพื่อสังเคราะห์ความรู้ และเห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาและจัดพิมพ์บทความที่นำเสนอในคราวนั้นต่อวงวิชาการในวงกว้างต่อไป ผู้เขียนในฐานะบรรณาธิการประจำฉบับขอขอบคุณผู้เสนอบทความทุกท่านที่ได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนความรู้ความคิด และพัฒนาบทความจนปรากฏต่อสายตาผู้อ่านนี้ ขอขอบคุณอาจารย์ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี ที่กรุณาเขียนบทความรับเชิญเพื่อเป็นบทความปิดให้ และขอขอบคุณอาจารย์พรณราย โอสถาภิรัตน์ บรรณาธิการบริหาร *วารสารสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา* และทีมงานกองบรรณาธิการ ที่สนใจตีพิมพ์บทความ และช่วยเหลือเป็นอย่างดีในการเตรียมต้นฉบับจนเสร็จสมบูรณ์ ผู้เขียนหวังว่าบทความในวารสารฉบับนี้จะช่วยเปิดพรมแดนทางวิธีวิทยาให้กับผู้อ่านไม่มากนักน้อย ไม่ว่าผู้อ่านจะทำงานวิจัยที่ชายแดนหรือไม่ เพราะในความเป็นจริงแล้ว พรมแดนทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองนั้นปรากฏอยู่ทุกหนแห่ง อยู่ที่ว่าเราจะมีวิธีวิทยาที่จะทำความเข้าใจ “สิ่งนั้น” ของพรมแดนได้หรือไม่ต่างหาก

รายการอ้างอิง

- Abbott, Andrew. 2001. "Things of Boundaries." In *Time Matters: On theory and method*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bauman, Zygmunt. 1998. *Globalization: The human consequences*. New York: Columbia University Press.
- Faist, Thomas. 2013. "The Mobility Turn: A new paradigm for the social sciences?" *Ethnic and Racial Studies* 36(11): 1637-1646.
- Latour, Bruno. 1993. *We Have Never Been Modern*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Marcus, George E. 1995. "Ethnography in/of the World System: The emergence of multi-sited ethnography." *Annual Review of Anthropology* 24: 95-117.
- Mezzadra, Sandro and Brett Neilson. 2013. *Border as Method, or, The Multiplication of Labor*. Durham and London: Duke University Press.
- Nail, Thomas. 2016. *Theory of the Border*. New York: Oxford University Press.
- Ohmae, Kenichi. 1990. *The Borderless World: Power and strategy in the interlinked economy*. New York: Harper Business.
- Ohmae, Kenichi. 1995. *The End of the Nation State: The rise of regional economies*. New York: Free Press.
- Rabinow, Paul. 2007 [1977]. *Reflections on Fieldwork in Morocco*. Los Angeles and London: University of California Press.